

**Lech Miodyński, *Symbole miejsca w kulturze
i literaturze macedońskiej,*
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
Katowice 2011, ss. 376**

Symbole miejsca... to imponująca monografia, będąca syntetycznym i komparatystycznym opracowaniem, koncentrującym się na problemach ontologicznej i aksjologicznej funkcji wyobrażeń miejsca w różnorodnych tekstach oraz w systemie symboliki kolektywnej związanej z historycznie zmiennym traktowaniem przestrzeni Macedonii.

W niezwykle wartościowym, erudycyjnym i potrzebnym dziele Lecha Miodyńskiego, mającym charakter interdyscyplinarny, przeanalizowane zostały zarówno złożone aspekty geograficzne, historyczne, literackie i etnograficzne, jak i heurystyka fenomenów geokulturowych, społecznych oraz artystycznych. Szerokie kompetencje interdyscyplinarne Autora sprawiły, że symbolika miejsca definiowana jest w kontekstach topologii obszaru fizycznego, wybranych teorii symbolu i obrazu, metodologii badań mitograficznych czy w semantyce folklorystycznej i topice literaturoznawczej.

Autor porusza się głównie w przestrzeni topoanalitycznej, interpretując symbole miejsca w różnych tekstach kultury oraz reprezentacje symboli przestrzennych. Obszar badań ogranicza się do środowiska macedońskiego w terytorialnych granicach językowych, etnograficznych i administracyjnych, przy uwzględnieniu historycznego kontekstu geokulturowego oraz symbolicznej przestrzeni południowośląskiej.

Szeroka podstawa metodologiczna tego opracowania odwołuje się do koncepcji znaku w tekstach kultury i teorii matryc kulturowych w dziele artystycznym, a także refleksji z zakresu ontologii obszaru fizycznego, teorii symbolu, historii cywilizacji, mitografii, antropologii społecznej, topiki, języka folkloru, geografii humanistycznej. Interdyscyplinarny dyskurs, inspirowany także heurystyką poststrukturalistyczną, semiotyczną, hermeneutyczną i fenomenologiczną, ale głównie związany z szeroko poję-

tą refleksją kulturoznawczą, wykazuje odporność na zagrożenia płynące ze sfery polityki i ideologii, w które bywają uwikłane badania bałkanistyczne.

Monograficzne opracowanie Lecha Miodyńskiego składa się z dwóch, wzajemnie uzupełniających się, części noszących tytuły *Lokalizacja abstrakcyjna* i *Lokalizacja konkretna*. W obrębie pierwszej, teoretycznej części (*Lokalizacja abstrakcyjna*), Autor rozpatruje cztery zakresy zagadnień: miejsca w przestrzeni, wyobrażenia symboliczne, symbole miejsca i reprezentacje symboli. Przedmiotem refleksji rozdziału *Miejsce w przestrzeni* jest: proces strukturyzacji przestrzeni, semantyzacja położenia, rejonizacja i kierunki postrzegania świata, kulturowe znaczenia związane z ruchem między punktami przestrzeni oraz różne układy współrzędnych, osie orientacji i systemy topologii. Wyobrażenia symboliczne w kulturze zwracają uwagę Autora głównie na społeczne tradycje interpretacji, ograniczając obszar badanych przekazów kulturowych do faktów określonych środowiskowo, ujawniając różne porządki transformacji znaczeń dosłownych w tworzeniu faktów kulturowych. W zależności od orientacji metodologicznej, zawartej pomiędzy płaszczyzną estetyczną wymiaru przestrzennego a projekcją topograficzną w przestrzeni znaków kultury duchowej (w kręgu badań z zakresu geografii humanistycznej), Autor w rozdziale pt. *Symbole miejsca w tekstach kultury* analizuje i wyjaśnia semantykę toposów wyobraźni, cechy imaginariów przestrzennego (waloryzacja krajobrazu jako obiektów tekstu, fenomenologia pejzażu), miejsca znaczące, tekstualizację przestrzeni i in. Reprezentacja symboli miejsca w literaturze zwraca uwagę Autora ku kategoryzacji ontologicznej przestrzennych jakości w tekście (modele liniowy, promienisty, powierzchniowy, odwrócony; chronotop, binarne modele topiki itp.), oferując to, co Autor nazywa „kontrapunktem poetyki historycznej”. Konstatując stałość pewnych odniesień w literaturach narodowych, Autor monografii przyjmuje, że interpretacja jako „partytura miejsc” następuje na poziomach lokalizacji geokulturowej w tradycji, tekstualizacji miejsca jako mitu oraz na poziomach narracji prywatnych. W tym znaczeniu reprezentacja symboli w literaturze pociąga za sobą włączenie do tego zakresu strategii narracyjnych wielkich meta-narracji o zadomowieniu, ucieczce, podróży egzystencjalnej czy też różne postaci metaforyzacji pozytywnych i negatywnych współrzędnych makrokosmosu („teksty wielkiej ojczyzny”, „teksty miasta”), palimpsesty kulturowe, narracje podróżnicze, autobiograficzne, symbolizacje sfery domu.

Część druga niezwykle wartościowego studium Lecha Miodyńskiego przynosi analizę lokalizacji konkretnej, odnosząc do historycznie zmiennej i heterogenicznej przestrzeni Macedonii wymiar ontologiczno-fizyczny, historyczno-antropologiczny z uwzględnieniem cech szczególnych i lokalizacją na osi czasu. Lech Miodyński, sięgając do wyjątkowo bogatego materiału faktograficznego, wyznacza geometryczne i antropogeograficzne granice współczesnej i dawnej ekumeny macedońskiej, określa zasady jej wydzielania jako jednostki składowej Półwyspu Bałkańskiego, wewnętrzne zróżnicowanie krajobrazu, strategie i rezultaty przesunięć granic historycznych oraz specyfikę zasiedlenia. W zakresie antroposfery Autor analizuje substrat i nawarstwienia kulturowe, wskazuje na tradycję antyku i chrześcijańsko-muzułmańską rywalizację w basenie Morza Śródziemnego. Dynamikę przestrzeni cywilizacyjnej doskonale obrazuje zastosowana przez Autora koncepcja *anabasis* i *katabasis*, odwołująca się do inspiracji A. Toynbee'ego w zakresie wizji znieruchomiłych „cywilizacji aresztowanych” w środowisku społeczeństw podbitych. Specyfikę przestrzeni artystycznej wyrażają wskazane i analizowane przez Autora studium czynniki oznaczające płynność i rozproszenie w rozwoju życia duchowego, obecność toposów antycznych i średniowiecznych, nowe toposy literackie i ich relacja wobec greckiej „ojczyzny toposów”, związek centrum kulturowego z przestrzenią języka macedońskiego, koncepcja centryzmów i bałkańskich wspólnot literackich.

Poza kwestiami macedońskiej geosfery i antroposfery poważną część studium Lecha Miodyńskiego zajmują problemy symboliki Salonik, Ochrydy i Skopja. W nawarstwiających się narracjach kulturowo-przestrzennych do najbardziej charakterystycznych i powtarzalnych należą figury skrzyżowania, zamknięcia (okrążenia) oraz rozproszenia w izolacji (rozdrobienia), których porządek Autor sytuuje w kręgu doświadczeń historycznych: oblężeń, najazdów, wewnętrznej i zewnętrznej emigracji, a także spotkania cywilizacji. Autor, analizując toposemantykę trzech dla macedońskiej tradycji miejsc szczególnych, uwzględnia perspektywę genetyczno-diachroniczną i wizualną (Saloniki jako brama morska, Ochryda jako wrota jeziora, Skopje to zwornik kotliny), które znajdują głębszą symboliczną wykładnię (Saloniki jako symbol obszaru kulturowego, Ochryda jako symbol genezy i Skopje jako symbol egzystencji zbiorowej).

Ostatnim ogniwem studium Lecha Miodyńskiego jest prezentacja symboliki pierwotnej i symboliki przetworzonej. Macedońskie przestrzenne symbole pierwotne związane są z atrybutami miejsca i aksjologiczną strukturą przestrzeni w ramach kręgu kulturowego. Symbole przetworzone powstają w wyniku wtórnej symbolizacji znaków świata naturalnego w sferze tekstów estetycznych, dyskursach potocznych, wyrażających symboliczny związek ze środowiskiem. Wartościowanie przestrzeni skutkuje stratyfikacją przestrzenną, wykorzystującą systemy opozycji: góra – dół, punkt – okrąg, ziemia – woda, północ – południe, osiedle – pustkowie, swojskość – obcość, dom – świat, centrum – peryferia itd. oraz ich przedmiotowe wskaźniki typu: granica, droga, drzwi/brama/próg/most, rzeka, źródło, wzgórze, jaskinia, krzyż itp. Pierwotność tej symboliki – wskazuje Autor – wiąże się często z lokalnymi strukturami i konwencjami społecznymi.

Symbole przetworzone w konceptualizacji Autora studium występują na poziomie idei topograficznych i form topograficznych. W przypadku pierwszym Autor wskazuje na typowe figury świadomości, które wiążą się z topiką (w modelu zamkniętym: ojczyzna, dziedzictwo, trwanie, prowincja itp. oraz otwartym: obczyzna, walka o utrzymanie terytorium, tułaczka/wygnanie). Połączenie idei *orbis interior* z *orbis exterior* wskazuje na napięcie między tymi symbolami oraz oznacza występowanie kategorii płynności i figurę przejścia (ojcowizna: mała i wielka ojczyzna w drodze życiowej czy kraina rodzinna – ojczyzna szeroka w interpretacjach cywilizacyjnych).

Monografia Lecha Miodyńskiego wyróżnia się w kontekście polskiej i zagranicznej slawistyki kulturoznawczej erudycyjnym charakterem, ostrą świadomością metodologiczną, eksponującą perspektywę hermeneutyczno-fenomenologiczną, i precyzyjnym językiem. Autor zrealizował dzieło wyjątkowe, potrzebne i poniekąd – w kontekście innych kultur południowosłowiańskich i bałkańskich – wzorcowe. Monografia, będąca jedynym takim opracowaniem o obszarze południowosłowiańskim, tworzy systematyczny katalog kulturowych odniesień do kategorii miejsca, występujących w różnorodnych, szeroko pojętych przekazach tekstowych, dyskursach antropologicznych i kulturoznawczych oraz lokalnych tradycjach.

Bogusław Zieliński